

JELENTÉS

ZALAVÁR-VÁRSZIGET

(LELŐHELY AZONOSÍTÓ: 12527; FELTÁRÁSI ENGEDÉLY SZÁMA: ZA –05D/EU/0255-06/2013)

2013. július 22 – szeptember 16. között folytatott feltárásáról

Feltárás menete	A feltárás menetét – idén is – jelentősen befolyásolta az időjárás alakulása. Júliusban és augusztusban nem esett az eső, a hőségriadós napok száma a tavalyihoz képest is megemelkedett. A talaj száraz és kemény volta lassította a munkát. A kutatás 2013-ban a tavaly részben feltárt szelvényekben, és a 2011-ben, valamint 2012-ben feltárt „nyugati felületekhez” csatlakozó területen nyitott új szelvényekben folyt. Mindazonáltal elsődleges feladatnak a 9. századi palotaépület alaprajzának és – lehetőség szerint – környezetének tisztázást tartottuk, hogy az esetleges bemutatás tervezése ezek ismeretében idejekorán elkezdődhessen. Az idei feltárás a következő koordináta-pontok által körbezárt területen folyt: (első szám: K-Ny, második szám: É-D) a feltárás északnyugati végpontjától kezdődően: -25/-15 – -25/55 – -30/55 – -30/60 – -20/60 – -20/75 – -10/75 – -10/70 – -5/70 – -5/50 – -15/50 – -15/40 – -20/40 – -20/15. Az objektumok feltárása közvetlenül a gyepszint alatt (de leletanyaguk gyakran már a gyepszintben) jelentkezett. A területen a feltárást jelentős mértékben akadályozó néhány bokrot, magoncot és fát kivágtunk. 2013-ban csak az ásatás menetéből következő visszatemetésekre került sor (31901, 31905, 31906, 34309, 34310 és 34311 szelvény), gépi földmunkát nem végeztünk.
Költsége	1,680 millió Ft + 722.000 Ft (Nemzeti Kulturális Alap + Magyar Nemzeti Múzeum)
A feltárt terület nagysága	Kutatott terület 625 m ² .
Leletek elhelyezése	Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Tár
A lelőhely feltárás utáni állapota	A feltárt falmaradványokat kövekkel és földdel rögzített agroszövettel borítottuk be. A csak részlegesen feltárt, illetve az objektumok együttes dokumentálása céljából nyitva hagyott szelvényeket jelzőszalaggal vettük körbe és figyelmeztető táblával jelöltük. A korábban visszatemetett terület gondozását (kaszálás) a tulajdonos zalavári önkormányzat végzi.
A feltárás során alkalmazott módszerek	A hagyományos eszközökkel folytatott (gépi erő igénybevétele nélküli) terepmunka és dokumentálás.
Előkerült leletanyag	Kerámia: 9. századi, Árpád- és késő középkori edénytöredékek, orsógomb Fémek: vas tárgyak (szegek, kések, kulcsok, patkó, kacor) 9. századi, Árpád- és késő középkori objektumokból, illetve rétegekből; Sírleletek: vaskés 10. századi sírból Egyéb: téglák (római kor, 9. század, késő középkor), kőbalta, üveg (késő középkor) Embantan: két sír vázmaradványai Archaeozoológia: középkori település háztartási hulladéka 9. századi, Árpád- és késő középkori objektumokból és rétegekből Elsődleges leletfeldolgozásuk folyamatban (MNM Régészeti Tár, Gyarapodási Napló)

Tudományos eredmények	A 2013. évi zalavári feltárás során két egyedi, kiemelkedő jelentőségű építmény együtt, „Arnulf palotája” és a „korai megyeközpont” kutatása volt a középpontban A 2011 óta kutatott 9. századi palotaépület kiterjedését ebben az évben tisztáztuk. Az épület téglalap alaprajzú, kelet-nyugati hossz tengelyű (17×8 m), A déli falnak egyelőre csak a nyomvonala ismert, feltárása befejezetlen. A belső teret egy észak-déli irányú fal osztja egy kisebb keleti és egy nagyobb nyugati helyiségre. Az átlagosan 70–80 cm széles, és 60–70 cm mély alapozás leginkább a keleti – az Árpád-kori monostorhoz legközelebb eső – szakaszon sérült, a déli falat pedig egy vele nagyrészt azonos futású, nyugat-kelet irányú, késő középkori palánkárók bolygatta meg jelentősen. Az északi és a nyugati alapárókban több helyen viszonylag magasan megőrződött, bolygatatlan falszakaszokat tártunk fel. A keleti helyiség délnyugati sarkában az alapozás kiszélesedik. Csak további feltárás döntheti el, hogy ez – az egyelőre csak felületében ismert jelenség az épület szerkezetével kapcsolatos, vagy csupán bolygatás következménye. Az alapozás öntött technikával készült, kötőanyaga – a Karoling építkezéseket Európa-szerte jellemző – sárgás homokos, kevés meszet tartalmazó habarcs. A nyugati helyiség déli falának belső oldalát cölöpsor kíséri. A cölöphelyek kibontása és értelmezése a jövő évi kutatás egyik feladata. Felmenő fal és épületen belüli járószint sehol sem maradt meg. A palota déli oldalához palánkfalú előtér csatlakozik. A palánk árkanak kiásása során átvágtak egy, az épület déli falától délre szétterülő, vaskos, sárgás habarcs-törmelékes réteget, mely így az építkezéssel állhat kapcsolatban. Az alapfalak köveit az Árpád-korban termelték ki. A kőkitermelést követő tereprendezés során az alapárkokba visszahullott állatcsontokkal és földdel elegyes kövek és téglatöredékek között az északi fal alapárkában egy emberi koponya is feküdt (1/13. sír). Ez a lelet ismét felveti a falkitermelés-tereprendezés keltezésének kérdését. A sír, melyhez a koponya tartozott, a falak közelében feketett. Az eddigi feltárások tanúsága szerint az épülethez legközelebb 10. századi temetkezések voltak (a déli előtér palánkjának árkában a tavaly kibontott 31–34/12. sír; idén a 3/12. objektum betöltésébe temetett 2/13. sír.). Az Árpád-kori monostor temetőjének legnyugatabbra ástott sírját a palotától délre, az épület keleti falának vonalában tavaly tártuk fel (12/12. sír). A késő középkori belső várakok északi szélének kialakítása során elérték a palota déli előterének sárgás-habarcs-törmelékes rétegét is, eredeti kiterjedése így nem állapítható meg. 2013-ban a 9. századi palotától északra fekvő ún. „korai megyeközpont” területét is sikerült meghatározni. Palánkjá kissé szabálytalan, trapezoid formájú, kb. 60 × 50 m-es terület övezett. A palánkon belül, annak délnyugati sarkában egy 10 × 10 m kiterjedésű, fa oszlopszerkezetes épület állt. Ennek területén az épület részleges pusztulása/elbontása után nagyméretű, szabályos négyszög alaprajzú tároló vermeket ástak, melyeket utóbb kevés cserepet és több állatcsontot tartalmazó, sárgásbarna földréteggel töltöttek fel. E feltöltésben az objektum keleti szélén egy szabadban lévő kemencét alakítottak ki. A területen hamarosan újabb tereprendezést történt: az ekkor szétterített, laza, sötét, faszenes-köves földből az idei feltárás során (is) számos vasszeg, vaskés, két kulcs, egy patkó, egy orsó és egy finoman csiszolt asztragalosz dobókocka került napvilágra, hatalmas mennyiségű kerámiatöredékekkel együtt. Utóbbiak zöme fazék-, csupán két bográcsperem töredék volt közöttük. Anyaguk, peremtípusok és díszítésük alapján a 10. század második felére –11. századra keltezhetők. A „korai megyeközpont” délnyugati részében a nyugati palánkszakaszt mindkét feltöltési réteg, a déli palánkszakaszt csak a későbbi planírozás rétegezte felül. Folytatódott a késő középkori, a török elleni végvárrá átépített monostorhoz kapcsolódó jelenségek feltárása is: A belső várakok újabb szakaszának szürke, törmelékes, leletekben gazdag betöltésében a nagymennyiségű fazék, korsó és kályhaszem töredék mellett cseréppipák, egy Kuttrolf edény nyaktöredéke, egy habán pixis fedelének apró darabja és egy vas fokos-balta voltak. A betöltés felső rétegét tömör épület-törmelék alkotta, mely egy közeli várfalszakasz pusztulásából származhat. A 9. századi ún. „nagy árok” feltárása során kiemeltünk néhányat a késő középkori külső védmű fa oszlopai közül is, a külső várakok sávját pedig – már gypsintben –
-----------------------	---

	jelentkező késő középkori kora újkori edénytöredék jelölték ki..
A feltárás vezetőjének javaslata a feltárás folytatásáról	A feltárások folytatását indokolja: 1. Be kell fejezni a palotaépület és a korai megyeközpont feltárását, folytatni kell környezetük kutatását (tekintettel a geofizikai felmérések eredményeire is). 2. Az 1994-től kezdődően feltárt és visszatemetett ásatási terület rendezett, rendszeresen kaszált „park”, több jelentős épület rekonstruált maradványaival. Az ezen kívül eső terület egy részén a régészeti összefüggéseket gyakran súlyosan károsító mezőgazdasági művelés folyik. A Vársziget déli, régészeti-történeti szempontból legfontosabb térségén a rendszeres kaszálás elmaradása miatt felgyorsult az önerdősülés folyamata. Az új erdészeti törvény a terjeszkedő cserjék irtásának tilalmazásával hamarosan teljességgel ellehetetleníti itt a további régészeti kutatást. E folyamatokat az évi rendszeres feltárás bizonyos mértékig korlátozni képes. 3. 2019-ben lesz a Szent Istváni monostoralapítás 1000. évfordulója. A korábbi évtizedek gyakorlata alapján félő, hogy ennek kapcsán pillanatnyi ötletszülte, oda nem illő beruházások valósulnak meg a területen. A régészeti kutatás legalább néhány héten át a folyamatos helyszíni ellenőrzésnek és a kulturált látogatást biztosító régészeti park továbbfejlesztésének lehetőségét biztosítja, annak a felelősségteljes gondoskodásnak megfelelően, mely a 65 éve itt folyó ásatások révén a Magyar Nemzeti Múzeumot, mint a lelőhely „gazdáját” jellemzi.

Zalavár-Vársziget (Zala megye) (lelőhely azonosító: 12527)

A tudományos eredmények összefoglalása

A 2013. évi zalavári feltárás során két egyedi, kiemelkedő jelentőségű építmény együttes, „*Arnulf palotája*” és a „*korai megyeközpont*” kutatása volt a középpontban

A 2011 óta kutatott 9. századi palotaépület kiterjedését ebben az évben tisztáztuk. Az épület téglalap alaprajzú, kelet-nyugati hossztengeleyű (17×8 m), A déli falnak egyelőre csak a nyomvonala ismert, feltárása befejezetlen. A belső teret egy észak-déli irányú fal osztja egy kisebb keleti és egy nagyobb nyugati helyiségre. Az átlagosan 70–80 cm széles, és 60–70 cm mély alapozás leginkább a keleti – az Árpád-kori monostorhoz legközelebb eső – szakaszon sérült, a déli falat pedig egy vele nagyrészt azonos futású, nyugat-kelet irányú, késő középkori palánkárók bolygatta meg jelentősen. Az északi és a nyugati alapárókban több helyen viszonylag magasan megőrződött, bolygatatlan falszakaszokat tártunk fel. A keleti helyiség délnyugati sarkában az alapozás kiszélesedik. Csak további feltárás döntheti el, hogy ez – az egyelőre csak felületében ismert jelenség az épület szerkezetével kapcsolatos, vagy csupán bolygatás következménye. Az alapozás öntött technikával készült, kötőanyaga – a Karoling építkezéseket Európa-szerte jellemző – sárgás homokos, kevés meszet tartalmazó habarcs.

A nyugati helyiség déli falának belső oldalát cölöpsor kíséri. A cölöphelyek kibontása és értelmezése a jövő évi kutatás egyik feladata.

Felmenő fal és épületen belüli járószint sehol sem maradt meg.

A palota déli oldalához palánkfalú előtér csatlakozik. A palánk árkanak kiásása során átvágtak egy, az épület déli falától délre szétterülő, vaskos, sárgás habarcs-törmelékes réteget, mely így az építkezéssel állhat kapcsolatban.

Az alapfalak köveit az Árpád-korban termelték ki. A kőkitermelést követő tereprendezés során az alapárkokba visszahullott állatcsontokkal és földdel elegyes kövek és téglatöredékek között az északi fal alapárkában egy emberi koponya is feküdt (1/13. sír). Ez a lelet ismét felveti a falkitermelés-tereprendezés keltezésének kérdését. A sír, melyhez a koponya tartozott, a falak közelében feketett. Az eddigi feltárások tanúsága szerint az épülethez legközelebb 10. századi temetkezések voltak (a déli előtér palánkjának árkanában a tavaly kibontott 31–34/12. sír; idén a 3/12. objektum betöltésébe temetett 2/13. sír.). Az Árpád-kori monostor temetőjének legnyugatabbra ástott sírját a palotától délre, az épület keleti falának vonalában tavaly tártuk fel (12/12. sír).

A késő középkori belső várárok északi szélének kialakítása során elérték a palota déli előterének sárgás-habarcs-törmelékes rétegét is, eredeti kiterjedése így nem állapítható meg.

2013-ban a 9. századi palotától északra fekvő ún. „korai megyeközpont” területét is sikerült meghatározni. Palánkjá kissé szabálytalan, trapezoid formájú, kb. 60 × 50 m-es terület övezett. A palánkon belül, annak délnyugati sarkában egy 10 × 10 m kiterjedésű, fa oszlopszerkezetes épület állt. Ennek területén az épület részleges pusztulása/elbontása után nagyméretű, szabályos négyszög alaprajzú tároló vermeteket ástak, melyeket utóbb kevés cserepet és több állatcsontot tartalmazó, sárgásbarna földréteggel töltöttek fel. E feltöltésben az objektum keleti szélén egy szabadban lévő kemencét alakítottak ki. A területen hamarosan újabb tereprendezést történt: az ekkor szétterített, laza, sötét, faszenes-köves földből az idei feltárás során (is) számos vasszeg, vaskés, két kulcs, egy patkó, egy orsó és egy finoman csiszolt asztragalosz dobókocka került napvilágra, hatalmas mennyiségű kerámiatöredékkel együtt. Utóbbiak zöme fazék-, csupán két bográcsperem töredék volt közöttük. Anyaguk, peremtípusok és díszítésük alapján a 10. század második felére –11. századra keltezhetők. A „korai megyeközpont” délnyugati részében a nyugati palánkszakaszt mindkét feltöltési réteg, a déli palánkszakaszt csak a későbbi planírozás rétegezte felül.

Folytatódott a késő középkori, a török elleni végvárrá átépített monostorhoz kapcsolódó jelenségek feltárása is: A belső várárok újabb szakaszának szürke, törmelékes, leletekben gazdag betöltésében a nagymennyiségű fazék, korsó és kályhaszem töredék mellett cseréppipák, egy Kuttrolf edény nyaktöredéke, egy habán pixis fedelének apró darabja és egy vas fokos-balta voltak. A betöltés felső rétegét tömör épület-törmelék alkotta, mely egy közeli várfalszakasz pusztulásából származhat.

A 9. századi ún. „nagy árok” feltárása során kiemeltünk néhányat a késő középkori külső védmű fa oszlopai közül is, a külső várárok sávját pedig – már gypszintben – jelentkező késő középkori kora újkori edénytöredék jelölték ki.

Munkatársak: Gergely Katalin PhD hallgató; Szabó Emese ásatási technikus, Horváth Ádám Máté, Mészáros Csaba és Pásztor Eszter régészhallgató.

ZALAVÁR-VÁRSZIGET
ún. Szentélykörüljárós templom
(Hadrianus zarándoktemplom)
2013.július 22. – szeptember 18.

RITOÓK ÁGNES – SZŐKE BÉLA MIKLÓS

ásatási napló
(temető és telep)

A KATALÓGUST KÉSZÍTETTE
SZŐKE BÉLA MIKLÓS

Az ásatás célja és főbb eredményei:

A kutatás célja még ebben az évben is Colon civitas világi központjának, az azt kerítő palánkfalas kerítés méreteinek és ezen belül a beépítettség jellegének, a települési objektumok funkciójának meghatározása, továbbá a "homokgödör" kontúrjainak meghatározása, az azon belüli további ásatás lehetőségeinek, azaz a homokkitermelés okozta pusztítás mértékének, végül pedig a 2011-ben előkerült Karoling-kori világi épület alaprajzának tisztázása volt.

Folytatódott a késő középkori, a török elleni végvárrá átépített monostorhoz kapcsolódó jelenségek feltárása: A 9. századi ún. "nagy árok" feltárása során kiemeltünk néhányat a késő középkori külső védmű fa oszlopai közül is, a külső várárok sávját pedig a – már gyepszintben – jelentkező késő középkori kora újkori edénytöredék jelölték ki. A belső várárok újabb szakaszának szürke, törmelékes, leletekben gazdag betöltésében a nagy mennyiségű fazék, korsó és kályhaszemtöredék mellett cseréppipák, egy Kuttrolf üvegedény nyaktöredéke, egy habán pixis fedelének apró darabja és egy vas fokos-balta voltak a legjellegzetesebbek. A betöltés felső rétegét tömör épülettörmelék alkotta, mely egy közeli várfalszakasz pusztulásából származhat.

Az Árpád-kori palánkfalas kerítésen belül – melynek idén végre megtaláltuk a délnyugati sarkát is, azaz a palánkfalnak már déli oldal hosszát is ismerjük, s ez alapján a palánk kissé szabálytalan, trapezoid formájú, kb. 60×50 m-es területet övez – tovább folytattuk egy nagyméretű, igen gazdag leletanyagú, kora Árpád-kori objektum (a 10/09–4/11. objektumok együttese) feltárását. A gödör-együttesbe mély és nagy átmérőjű oszlogödrök mélyedtek bele, amelyek egy nagyméretű, É-D tengelyű, az Árpád-kori palánkfal irányához igazodó földfelszíni, 10×10 m kiterjedésű, fa oszlopszerkezetes épületet jelölnek ki (23/09. obj). Ennek területén, az épület részleges pusztulása/elbontása után nagyméretű, szabályos négyszög alaprajzú tároló vermeket ástak, melyeket utóbb kevés cserepet és több állatcsontot tartalmazó, sárgásbarna földréteggel töltöttek fel. E feltöltésben az objektum keleti szélén egy szabadban lévő kemencét alakítottak ki. A területen hamarosan újabb tereprendezést történt: az ekkor szétterített, laza, sötét, faszenes-köves földből az idei feltárás során is számos vasszeg, vaskés, két kulcs, egy patkó, egy orsó és egy finoman csiszolt asztragalosz-dobókocka került napvilágra, hatalmas mennyiségű kerámiatöredékkel együtt. Utóbbiak zöme fazék-, csupán két bográcsperem töredék volt közöttük. Anyaguk, peremtípusok és díszítésük alapján a 10. század második felére –11. századra keltezhetők. A "korai megyeközpont" délnyugati részében a nyugati palánkszakaszt mindkét feltöltési réteg, a déli palánkszakaszt csak a későbbi planírozás rétegezte felül.

A Priwina erődített udvarházán (*munimenjén*) belül, a Ny-K irányú erődítési árok (ún. Nagy árok) déli szélénél talált kőépület maradványainak feltárását is folytattuk. A habarcs- és kötőrmelékkel visszatöltődött, 80 cm széles, és 60–70 cm mély alapárkok alján az északi, nyugati és déli oldalon még megtaláltuk a homok- és mészkődarabokból épített, sárgás habarccsal összefogott, öntött alapfalakat, amelyek egy nagyméretű, Ny-K tengelyű, két osztatú, 16,8×7,8 m-es építményhez tartoztak. Az erősen homokos habarcs narancssárga színe és jellege megegyezik a Hadrianus templom alapárkaiban találttal, azaz biztosan Karoling-kori. Az épület keleti falának közepéhez köt be egy palánkfal alapárka, ami hamarosan délre fordul, és egy kapu szakítja meg – feltehetően az épülethez tartozó udvar kerítése. Az épület nyugati falának közepéhez ugyancsak egy palánkfal alapárka kapcsolódik – itt köt vissza a kerítés az épülethez. Az épület déli oldalánál egy erősen sárga homokos, habarcsos padlószint (ún. Estrichboden) egy félig nyitott előtér, tornác maradványa lehet, melynek déli határa egy, a déli faltól 4,8 m-re húzódó keskeny, mély palánk alapárok, ami a palota udvarát körítő palánkhöz köt be. A habarcsos padló folytatását az épületen belül vsz. azért nem találhattuk meg, mert ott minden bizonnyal néhány lépcsővel magasabban alakították ki a járósínt.

A palota belső terét egy észak-déli irányú fal egy kisebb keleti (6,2×6,2 m) és egy nagyobb nyugati (8,4×6,2 m) helyiségre osztja. Az alapozás leginkább a keleti – az Árpád-kori monostorhoz legközelebb eső – szakaszon sérült, a déli falat pedig egy vele nagyrészt azonos futású, nyugat-kelet irányú, késő középkori palánkárok bolygatta meg jelentősen. A keleti helyiség délnyugati sarkában az alapozás kiszélesedik. Csak további feltárás döntheti el, hogy ez az épület szerkezetével kapcsolatos, vagy bolygatás következménye. A nyugati helyiség déli falának belső oldalát cölöpsor kíséri. A cölöphelyek kibontása és értelmezése a jövő évi kutatás egyik feladata.

Mivel az épület északi falát a Priwina erődített udvarházát lehatároló, 870-880 körül betemetett árok ("nagy árok") betöltésébe ásták, valószínű, hogy annak a palotának – vagy palota-együttes egyik épületének – az alapfalait találtuk meg, amely a 9. század 80-as, 90-es éveiben Mosaburgban többször megforduló keleti frank uralkodó, Arnulf számára épült. Ezáltal régészeti igazolást

nyert, hogy a 890. márc. 21-ére keltezett adománylevelet nem véletlenül állították ki *ad Mosaburc regia civitate*, azaz az ekkor már királyi pfalz Mosaburgban.

Az ásatás körülményei:

Átlagos munkáslétszám 8-10 fő +1 mosó, felváltva 2-3 egyetemi hallgató (*Gergely Katalin, Szabó Emese, Szabó Eszter, Pásztor Eszter....*). Az időjárás napsütéses, meleg, többször hőségriadóval, júliusban és augusztusban szinte teljesen csapadék nélkül, később azonban már egész napos esők is akadályozták a munkát.

A dokumentálás módja:

Kettős mérési rendszert használunk. A sírok és objektumok rajzolásakor az Egyed Endre által készített koordináta-rendszer szerint dolgozunk, ezzel biztosítva az előző évek dokumentációjával való folyamatos kapcsolatot és az áttekinthetőséget, ugyanakkor ezt a rendszert beillesztettük egy Viemann Zsolt által készített, és GPS-szel is visszamérhető, nagyobb rendszerbe, ami immár az egész szigetre érvényes. Utóbbi rendszert az eseménynapló leírásainál és olyan esetekben alkalmaztuk, amikor a leletek nem köthetők egy adott objektumhoz, vagy sírhoz, de biztosan egy adott szelvényből kerültek elő.

Egyed Endre koordináta-rendszerében az első szám a Ny-K irányú koordinátát, a /-jel utáni az É-D irányt jelöli, a növekedés iránya pedig ugyancsak Ny-K ill. É-D. A kiinduló pont (0/0) ugyanaz a levert cső, mint Cs. Sós Ágnesnél volt. A sírok és objektumok számozásánál a korábbi évekhez hasonlóan a *sír/évszám, objektum/évszám* (azaz: 1/10. [...] sír ill. obj.) eljárást követtük. A temetők sírjairól 2,5×5m-es szelvényekre bontott, 1:10 arányú, míg a telepjelenségekről az 5×10 m-es szelvényeknek megfelelő 1:20 arányú rajzokat készítettünk.

Viemann Zsolt 20×20-m-es szelvényekre bontott koordináta-rendszere a szigeten túl, a mocsárban lévő, virtuális ÉNy-i sarokból indul (001-től folyamatosan 002, 003 stb.), és halad Ny-ról K-re, majd a délre csatlakozó szelvénytörzshez újra Ny-ról K-re úgy, hogy a két tengely a 0/0-ponton kereszteződik – ezzel biztosítva azt a lehetőséget, hogy az Egyed-féle rendszert is beilleszthessük ebbe a nagyobb rendszerbe. A nagy szelvényeket a könnyebb áttekinthetőség miatt kisebb, 5×5m-es egységekre bontottuk, amelyekre a nagy egység száma (001, 002 stb.) utáni 1-12 számok utalnak (pl. 00101, 00102...00112). Számozási rendszerük azonos a nagyobb szelvényekével, azaz a 00101 egység a 20×20m-es 001 szelvény ÉNy-i sarkában van, a 00112 pedig szelvény DK-i sarkában.

Az ásatási naplót továbbra is a jövőbeli publikáció elképzelt katalógusának rendszerében készítettük el.

KATALÓGUS

A SÍROK LEÍRÁSA

(Az először megadott sírmélység [M.] mindig az adott felszíntől mért adat, az utána következő abszolút mélységadat [Absz. M.] az Adriai tengerszint feletti magassághoz mért. Utóbbinál a 0/0 ponton levert vascső tetejéhez mérünk, amelynek abszolút magassága: 107.82 m. A csontváz hosszúságát [H] a koponya tetejétől a sípcsont alsó végéig mérjük, mivel a sarokcsont, lábujjak csontjai gyakran kimozdulnak eredeti helyükről, esetleg teljesen hiányoznak is.)

1/13. sír

Koordináta: -20/53 m

Pozíció: az “Arnulf-palota” északi falának alapárkában, a kiszedett kövek között.

Tájolás:?

Sírgödör: nem látszott, M. kb. 65-70 cm, Absz. M. (koponya alatt) 106.93 m, (mellette a kövek jelentkezési szintje) 107.07 – 106.97 m, *Betöltés:* a koponya körül a falból kiszedett, és az alapárokba visszadobott kövek s tégladarabok, alatta az alapfal még az alapárookban hagyott, bolygatatlan része.

Koporsó: nem látszott

Csontváz: H. ? cm. Csak egy felnőtt koponyája, alsó állkapocs nélkül, arcrésszel nyugat felé, a jobb oldalán feküdt. További csontok nem kerültek elő sem a koponya felett, sem a körülötte lévő betöltésben.

Melléklet: nem volt

Kor: vsz. 10. századi sírt pusztítottak el az Árpád-kor kezdetén, amikor a palota falait elbontották, és az alapárokba a fel nem használt köveken és téglákon kívül a megbolygatott váz koponyáját is beledobták.

2/13. sír

Koordináta: -11 – 12/64 m

Pozíció: a 3/12. objektum betöltésében.

Tájolás: Ny-K, 2' D-re

Sírgödör: nem látszott, M. 100-110 cm, Absz. M. (fejvég) 106.60 m, (lábvég) 106.64 m, (a bal könyöktől 20 cm-re kívül fekvő 30×30×20-25 cm-es, amorf kő) 106.77 m. *Betöltés:* feketésbarna, néhány nagyobb kő mellett tört fehér kövekkel, állatcsontokkal, edénytöredékekkel kevert, laza talaj.

Koporsó: nem látszott

Csontváz: H. 148 cm. Idősebb felnőtt jó megtartású, bolygatatlan váza. A koponya a csúcsával balra előre mutató alsó állkapocsról balra dőlt. A bal kar a felsőtest mellett szorosan nyújtva, a kézujjcsontok a bal combcsont feje mellett kívül. A jobb kar vállban kissé "felhúzva, az alkarcsontok alsó végei a jobb medencelapát felett, a keresztcsont mellett. A lábak egyenesen nyújtva, a lábujjcsontokat a megtaláláskor kimozdították eredeti helyükről.

Melléklet: A mellkas felett, a szívtájékon egy kb. 15-17 cm hosszú vaskés, hegyével a medencék felé, nyelnyúlványa törött, a csigolyák felett, a penge közvetlenül a gerincoszlop mellett, jobbra (1).

Kor: vsz. 10. századi, amikor a templom mellett a helyben maradt köznép tovább használta a temetőt, de már nem keresztény előírásoknak megfelelően temetkezett.

TELEPJELENSÉGEK

1/13. obj.

Koordináta: -14 - -8/72-75 m

Pozíció: a késő középkori belső sáncárok alatt, az Arnulf-palotához bekötött palánkfalon nyitott kapuban, a VS-19. kutatóároktól közvetlenül keletre, felette a belső várárokba dőlt öntött várfalszakasz kő- és téglatömbje.

Tájolás: Ny-K

Rendeltetés: hosszénégyszög alakú, árok jellegű objektum

Méret: H. 600 cm, Sz. 125-180 cm, M. kb. 140-150 cm, Absz. M. (keleti vége) 106.27 m, (középen) 106.23 – 106.17 m, (nyugati vége) 106.07 m.

Leírás: Nyugati végén lekerekedő sarkú négyszögletes, keleti végén fokozatosan elkeskenyedő és lekerekedő, meredek falú, egyenes, és nyugatról keletre fokozatosan magasodó aljú, bizonytalan rendeltetésű objektum.

Betöltés: Csak a legalsó, kb. fél méter vastag része maradt meg, a többit elvitte a felette húzódó belső palánkárok alja. A betöltés erősen fekete, apró fehér kötőmelékkel kevert agyagos föld, kevés, de jellegzetes leletanyaggal, közvetlenül felette már a belső palánkárok aljának betöltése, majd az egy tömbbel az árokba dőlt, öntött téglafal.

Kelkezés: Karoling-kori, talán a vele párhuzamos, tőle 6-7 m-rel É-ra fekvő, 3/12 objektummal (ún. "kis árok") egykorú. Biztosan korábbi, mint az ún. Arnulf-palota, amelynek az udvarát kerítő palánkkerítés kapunyílásában van a keleti vége, azaz akkorra már biztosan betemették.

2/13. obj.

Koordináta: -12/63 m

Pozíció: beleásva az "Arnulf-palota" déli alapfalába, a DK-i sarok közelében, átvág felette, és részben el is pusztítja a középkori palánkfal alapárka.

Tájolás: -

Rendeltetés: kerek verem

Méretek: átm. 56-58 cm, M.? cm, Absz. M. (gödör alja) 106.96 m, (Karoling-kori alapfal teteje) 107.17-107.14 m, (középkori palánkárok alja) 106.92-106.94 m.

Leírás: meredek falú, egyenes aljú, kerek gödör, aminek inkább csak a déli része maradt meg épebben, az északit elvitte a középkori palánkárok.

Betöltés: fekete, laza talaj, benne egy Árpád-kori edény összetartozó töredékei.

Kelkezés: Árpád-kor

3/13. obj. = Középkori – kora újkori belső várárok a külső sánc és a kerek sarokbástya belső vár között (2013. évi kiegészítéssel)

Koordináta: -20/65-75 m

Pozíció: alatta több, részben az árok ásásakor megbolygatott Árpád-kori sír, a Karoling-kori palota udvarát határoló palánkárok, egy őskori gödör, keleti oldalon közvetlenül csatlakozik az 1995-ben feltárt árokszakaszhoz, nyugati oldalon alja ívben dél felé fordul.

Tájolás: Ny-K

Rendeltetés: belső várárok

Méretek: H. ? cm, Sz. (É-D) (jelentkezés) kb. 750 cm, (alja) kb. 550 cm, (legalja-2013-ban feltárt szakaszon) 60-80 cm, M. 110-130 cm, Absz. M. (jelentkezés) 107.35 – 107.25 m, (árokba bedőlt falszakasz jelentkezése) 107.26 – 107.36 – 107.50 m, (árok alja az alj és oldal találkozásánál) 106.27 m, (árok alja közepén) 106.65 m, (a 2013-ban feltárt 1/13. objektumtól délre, kb. 2,5 m-es lejtő) 106.47 – 106.97 m, (a 2013. évi szakaszon: -15- -2/72-75 m) 106.65-106.67 m.

Leírás: oldalai ferdén lejtősek, egyenes alja az árok oldalának az aljjal találkozásánál mintegy fél méter szélességben kissé mélyebbre ásott, mint a közepén. A feltárt szakasz déli oldalán egy kb. 2,5×2 méteres (a 2013. évi, teljes feltárás után kiderült, hogy csak 160×160 cm-es) faltömb belegurult az árokba. A falszövet is jól tanulmányozható volt, a kétoldalt felhúzott téglaköpeny közötti részt kiöntötték. A várárok alján, a -10/70 m-es mérőpont közelében egy egyenes aljú, sekély, ovális gödör került elő, melynek oldala kelet felé háromszögletűen kicsúcsosodott (=1/13. objektum).

Betöltés: Az árok betöltésének menetéről jó áttekintést ad a szelvény nyugati falának a -10/75-65 között felvett természetes É-D irányú metszete.

- 1) a téglatörmeléken, kevés fehér szemcsével kevert, átlagban 20-25 cm vastag humusz alatt
- 2) az árok közepe felé vastagabb, a két szél felé elvékonyodó, 20-40 cm vastag réteget alkot a kisebb-nagyobb kövekkel, téglákkal kevert homokos habarcstörmeléken, laza talaj.
- 3) Ez alatt a széleknél vastagabb (40-60 cm), közép felé elvékonyodó (10-20 cm) rétegben apró habarcsokkal, kő- és téglaszemcsékkel, nagyszámú edénytöredékkel, korsó-, tál- és kályhaszemdarabbal, állatcsontokkal kevert szürke föld terült el, benne a déli oldalon ferdén bedőlve nagyobb kövek, téglák, s maga a nagy faltömb is. A kövek között vas puszkagolyó is előkerült.
- 4) Ez alatt, az árok aljáig 10-50 cm vastagon néhány kis kővel, habarcsszemcsével kevert szürkés iszapréteg húzódott, benne kevés késő középkori edénytöredék. Ennek a rétegnek a teteje szinte vízszintes síkot alkotott.
- 5) A várárok ásásakor nagyrészt megsemmisült a várárok alja alatt előkerült, ezért itt már sekély őskori gödör, melynek betöltése zöldes agyagszemcsés, szürke homok, néhány díszítetlen késő neolitikus – kora rézkori edényoldal-töredékkel (=1/13. objektum – utóbb kiderült, hogy Karoling-kori objektum, amibe némi őskori edénytöredék is belekeveredett, ld. ott).

Az árok aljának iszapos betöltődése a használat idejében keletkezhetett, a réteg közel vízszintes teteje a kotrás elhanyagolásának egyértelmű bizonyítéka. Az erre terülő konyhai hulladékot, téglákat, köveket, sőt kidőlt falszakaszt is tartalmazó réteg már az árok megszűnésének idejében keletkezett, amikor már nem volt védelmi feladata. Végül az ezt fedő réteg egyértelműen abban a korszakban keletkezett, amikor a késő középkori – kora újkori vár maradványait építőanyag-nyerőhelynek tekintették, azokért még kisebb-nagyobb gödröket is képesek voltak ásni, majd a köveket, téglákat az elszállítás előtt helyben megtisztogatták (ld. a 19. századi beszámolókat erről a tevékenységről)

2013-ban az árok alját is átvágtuk, ami egyértelműen fekete agyagos, iszapos betöltésű volt, amit sárgásszürke homokos-agyagos altalajba ásták. A belső várárok betöltéséről a -20/70-75 m közötti szelvényfalon egy É-D irányú metszetet készítettünk.

- 1) A felső, 10-15 cm-es humusz alatt
- 2) A -20/75 m-es mérőponttól 280-300 m-re esőponttól dél felé erőteljesen lejtő, a mérőpontnál már 50 cm vastag az a laza, kora újkori téglákkal, habarccsal, kövekkel kevert pusztulási réteg, ami a vár felrobbantása után kerülhetett az árokba. A betöltésben talált ép téglák mérete 24×12×6 cm és 29×15×6 cm.
- 3) Ez alatt átlagban 40 cm vastagon, déli végében azonban már csak 20 cm vastagságban laza, szürke, sok állatcsontot, leletanyagot (pipákat, üveget, kerámiát, kályhacsempét) tartalmazó réteg terült el,
- 4) majd átlagban 20 cm vastag rétegben barna, agyagos, bemosódott talaj, fekete foltokkal, benne az árok legaljának tömör, fekete agyagos, iszapos betöltésével.
- 5) A sárga, homokos, agyagos altalaj csak látszólag szűztalaj, mert ebben, a várárok alja alatt 10 cm-rel
- 6) 10 cm vastag sávban egy késő neolitikus gödör feketésszürke betöltése jelenik meg.

Keltezés: Késő középkor

4/13. obj.

Koordináta: -7 - -15/65-70 m

Pozíció: A palánkárok keleti vége beleköt a 2/12. objektumba (az Arnulf palotához tartozó palánk alapárokba), átvágja a két oldalán elterülő sárgás habarccspadlót. Felette kerültek elő a 31-34/12. sírok. A “habarccspadlót” kerek és négyszögletes fa oszlopok, cölöpök ütik át, amelyek vsz. a késő középkori vár belső sáncának maradványai.

Tájolás: Ny-K

Rendeltetés: palánk alapárok és mellette járószintek (?)

Méretek: H. ? cm, Sz. ? cm, M. ? cm, Absz. M. (“habarccspadló” a palánk alapároktól É-ra, és Ny-ról K-re haladva) 107.18 – 107.22 – 107.07 cm (“habarccspadló” a palánktól D-re, és É-ról D-re) 107.12 – 106.88 – 106.92 – 106.81 m, azaz a “padlók” felszíne a palánktól É-ra nagyjából vízszintes, csak a keleti vége lejtős, míg a palánktól D-re nemcsak Ny-ról K-re lejt, de É-ról D-re is.

Leírás: keskeny, mély alapárok, benne a palánk fa oszlopainak megfelelő, eltérő méretű négyszögletes lyukakkal. A fa palánk mellett előbb sárgás habarccspadló-foltokat, majd alattuk nagyobb faszenes foltokat regisztráltunk. Ezeknek a rétegeknek az értelmezése egyelőre bizonytalan, lehet, hogy a kőépülettel állnak összefüggésben, de az sem kizárt, hogy attól függetlenül keletkeztek. Az mindenesetre fontos körülmény, hogy a palánk alapárka beköt a 2/12. objektumba, az “Arnulf-palota” udvarát kerítő palánkfal alapárkába, s nem vágja át azt. A feltárást nem tudtuk befejezni, dokumentálása és részletes leírása a jövő évre marad.

Betöltés: Sötétbarna, agyagos altalajba vágott árokban a keskeny téglalap alakú fa oszlopok mellé, amelyek sötétbarna, feketés sávban jelentkeztek, sárgásbarna agyagos homokot döngöltek, s helyenként keskeny homokkőlapokat is ékeltek.

Keltezés: Karoling-kor, vsz. Arnulf-kori

Kiegészítések a korábbi években megtalált és részben feltárt objektumok leírásához

3/12. obj. = ún. “Kis árok” (1996) (2013. évi pótlással)

Koordináta: -5 - -14/62-67 m

Pozíció: betöltésébe ásva több Árpád-kori sír, átvág rajta a 2/12. objektum (a palota palánkfalú kerítésének árka), északkeleti szélében pedig a palota keleti falának alapárka húzódik, nyugati végében a betöltésbe ásva a 10. századi 2/13. sír.

Tájolás: Ny-K

Rendeltetés: nagyméretű, hosszénégyszög alakú, a keleti végén szabályos négyszögben kiszélesedő, bizonytalan rendeltetésű (műhely?)gödör

Méretetek: H. (teljes) 1340 cm, Sz. 280- 260- 400 cm, M. 140-150 cm, Absz. M. (jelentkezés) 106.81 m, (gödör alja) 106.35 – 106.19 m.

Leírás: hosszénegyszög alakú, négyszögletes gödör meredeken lejtős falakkal és egyenes aljjal, keleti végében az utolsó 5 m-es szakaszon 4 m szélesre kiszélesedik.

Betöltés: A gödörről 2012-ben két, 2013-ban egy harmadik É-D irányú metszetrajzot is készítettünk. Az egyiket a szelvény nyugati falán (1-Ritoók Á), a másikat a feltárt szakasz közepe táján (2-Szőke B.M.), a harmadikat a nyugati vég közelében (Szőke B.M.). A metszetrajzok egyike sem tartalmazza eléggé hangsúlyosan azt a megfigyelést, amit még 2011-ben, a palota alapárkának jelentkezési szintjén érzékelünk. Az objektum területén ugyanis összefüggő foltban jelentkező, nagyszámú, nagyméretű, részben amorf követ, sárgás habarcszörmeléket, kavicsot találtunk, amit csak nagyon óvatosan, előbb a kövek halmazát gondosan körbetisztítva bontottunk el. A kövek nagyjából egyrétegű sávja a romba dőlt palota törmeléke lehetett, s a gödör betöltésének lassú tömörödése során, fokozatosan süppedhetett bele a gödörbe – vagy az Árpád-kor kezdetén, a romok elbontásakor egy általános rendrakással planírozták el. A köréteg keletkezéséhez fontos kelező támpont, hogy e köréteg alatt, a 3/12. objektum betöltésében feküdt a 23/12. sír, de a sír földjében még nem voltak kövek.

1. metszet a szelvény nyugati falán:

- 1) A metszetnek nagyjából a közepénél álló -10/65 m-es mérőkaró egy Cs. Sós által a közelben nyitott szelvényből (VS-19) kitermelt föld által mesterségesen megvastagodott humuszos földhalom tetejére vertük le. Itt a humusz 40 cm vastag, téglatörmelékes, kevés fehér kőszemcsét tartalmazó.
- 2) Ez alatt újabb 40-50 cm vastag sötétbarna, fehér szemcsékkel, nagyobb kövekkel, néhány téglaszemcsével kevert réteg terül el, benne főleg a réteg alján fekszenek a nagyobb kövek habarcszörmelékes környezetben. Ezt a réteget a benne talált cserepek alapján az Árpád-korra kelezhetjük.
- 3) Az objektum csak e réteg alatt jelentkezik úgy, hogy a Karoling-kori palota 20-25 cm vastagon érzékelhető alapozási árka – amelynek a keleti szélét éppen metszi a szelvényyszél – belefut a betöltésbe, és itt, az objektum az északi szélénél fordul nyugat felé.
- 4) Az objektum első (legfelső) saját betöltési rétege sárgászöld, agyagos homok, kevés fehér szemcsével. Ez a közép felé erőteljesen lemélyed, 30 cm vastag, a szélek felé fokozatosan elvékonyodik, a gödör szélén szinte teljesen eltűnik.
- 5) Ez alatt egy kb. 10 cm vastag állatsontos, konyha szemetet tartalmazó réteg ugyancsak a gödör közepén a legvastagabb, majd
- 6) a gödör aljáig tartó mintegy 30-50 cm-es réteg korhadékréteggel és faszéncsíkos, sötétszürke sávokkal tagolt úgy, hogy most a szélek felé vastagodik, közép felé pedig vékonyodik a réteg.

2. metszet az objektum belsejében, közel az objektumon átvágó palánk alapárkához, melynek szerkezete nagyjából megegyezik az 1. metszetével:

- 1) az objektum közepén 30 cm vastagon, a széle felé annyira megszűnve, hogy attól mintegy fél méterre már nem is érzékelhető. A teknős aljú, sárga agyagpettyes, köves, sötétszürke réteg az Árpád-kori planírozáskor keletkezett nagyköves omladékrétegnek lehet az alja.
- 2) Ez alatt 20-25 cm vastag a sárgászöld agyagos réteg, ami már végighúzódik az objektumon teljes szélességben.
- 3) Ez alatt, a gödör aljáig 15-20 cm vastagon sötétbarna, laza, szerves anyagban gazdag réteg terült el, ami a gödör két szélénél
- 4) ráhúzódik arra a világosszürke homokos, ill. sárgásbarna, agyagos tömbre, ami a gödör két szélén halmozódott fel akkor, amikor a gödröt visszatemették, és először a hajdan kitermelt, nagyjából még mindig steril földet döntötték vissza.
- 5) A gödröt világossárga, fehéres homok altalajba ásták.

3. metszet az objektum nyugati vége közelében, ami lényegében két rétegből áll:

- 1) a legmélyebb ponton, az objektum Ny-K tengelyéhez közel 50 cm mélyen, de dél felé az objektum szélén is 8-10 cm vastagságban túlnyúlik egy apró fehér mészköves, homokkőszemcsés, kevés téglatörmeléket tartalmazó, sárgásszürke, faszénes réteg, benne kevés kerámiatöredék és állatsontok. Ez a réteg azonos azzal, ami az objektumtól tovább délre is elterül egészen annak a palánkárknak a két oldaláig, ami a “palota” déli falával párhuzamosan, attól kb. 480 cm távolságra húzódik. A réteget átvágta a 2/13. sír, amit a rítus alapján a 10. századra kelezhetünk.

2) ez alatt, egészen a sárga homokos altalajba ásott gödör aljáig sárgásszürke, homogén homok, kevés faszén szemcsével keverve.

Keltezés: biztosan Karoling-kori, azon belül korábbi, mint a rajta áthaladó palánkárók, s a betöltésbe ásott palota-alapárók.

Karoling-kori palota – 2013. évi kiegészítéssel

Koordináta: -8 – -15/54-65 m

Pozíció: a keleti oldalfal alapárka felett egy késő középkori téglapadló, alatta egy Árpád-kori köréteg, az északi oldalon belevágnak a kora újkori külső palánkvár cölöplyukai, a déli alapfalon hosszan végigvág egy késő középkori palánkárók, ugyanitt a kiszedett alapfal tetején ér véget egy kis Árpád-kori gödör alja (2/13. obj.). Az északi fal közétáján, az Árpád-kori falkiszedéskor a törmelékek közé keveredett egy felnőtt emberi koponya (1/13. sír), ami egy megbolygatott 10. századi sírból származhat. Alatta az északi oldalon Priwina *munimenje* erősítési árkának (=ún. “nagy árok”) már betemetett déli széle, a keleti oldalon, a DK-i sarok és a déli falszakasz alatt pedig a 3/12. objektum (= ún. “kis árok”) betöltése.

Tájolás: főtengety Ny-K

Rendeltetés: Arnulf kori királyi Pfalz (egyik?) palotája

Méretetek: H. (Ny-K) 16,8 m, (É-D) 7,8 m, egy É-D-i osztófallyal két helyiségre bontott: a keleti terem belmérete (az alapfalak belső szélei között mért távolság) 6,2 × 6,2 m, a nyugati terem belmérete 8,4 × 6,2 m, Az alapfalak Sz. (átlagban) 80 cm.

Absz. M. falszakaszonkénti bontásban:

Keleti fal É-ről D-re haladva: (ÉK-i sarok, az alapfal teteje) 106.91 – 106.84 – 106.77 m, (jelentkezési szint) 107.01 m (1. metszet alja) 106.76 m, (benne egy kő teteje) 106.94 m, (jelentkezési szint) 107.04 m (2. metszet alja) 106.94 m (benne egy kő teteje) 107.04 m, (jelentkezési szint) 107.12 – 107.67 m (ugyanitt a középkori palánkárókkal átvágva, a metszet alja) 106.96 – 106.94 m, (DK-i sarok, jelentkezési szint) 107.15 – 107.24 m (a 3/12. obj. északi oldalával metszett sarokrész alja) 106.86 m.

Összefoglalva: a keleti fal alapárók jelentkezési szintje É-ről D felé fokozatosan emelkedik, 107.01 m-ről 107.04 majd 107.12 m-re, végül 107.24 m-re, sőt egy ponton egészen 107.67 m-ig. Az alapfalat szinte az utolsó kőorig elbontották, a már in situ maradt kövek az ÉK-i saroknál 106.91-106.77 m között vannak, majd a két metszetben 106.76 és 106.94 m mélyen jelentkeztek, míg a DK-i saroknál a természetes metszetekben (középkori palánkárók és 3/12. obj.) az alapárók alja (!) 106.96-106.94 m, legdélebbre 106.86 m. Következésképpen az alapárók alja D-ről északra lejt, aminek az is az oka lehet, hogy az épület északi felét a *munimen* erősítési árkának még nem teljesen összetömörödött betöltésébe építették.

Északi fal K-ről Ny felé: (alapfal teteje) (ÉK-i saroktól az első 2,5 - 3 méteres szakaszon) 106.91 – 106.84 – 106.77 – 106.78 – 106.95 m (-10/55 m-es mérőponttól az É-D irányú osztófalig) 106.95 – 106.75 – 106.77 – 106.78 – 106.71 – 106.75 – 106.67 – 106.70 m, (ezen belül egy metszetet hagytunk a jelentkezési szinttől számítva – ennek teteje) 107.01 m. (Az osztófaltól a -20/52 m-es pontig) 106.84 – 107.04 – 107.01 – 106.81 – 106.90 m, (e felett az Árpád-kori bolygatással visszadobott kövek teteje) 107.06 – 107.07 – 107.11 -107.07 m, (a -20/52 m-től az ÉNy-i sarokig a kiszedett alapfal teteje) 106.86 – 106.83 – 106.94 – 106.84 m (az ÉNy-i “sarokkő” teteje) 106.95 m (felette az Árpád-kori bolygatott kövek teteje) 107.15 – 107.26 m.

Összefoglalva: Az északi oldalon gyakorlatilag végig megtaláltuk az in situ hagyott Karoling-kori alapfal koronáját. Ennek mélysége K-ről Ny felé a keleti végben viszonylag magasan maradt, 106.91-106.95 m és 106.77 m között majd az osztófalig és tovább egy szakaszon még a 106.75 – 106.67 m között mozog a kiszedés mélysége, végül az utolsó szakaszon ÉNy felé újra kissé magasabb, 106.84 – 106.95 m között váltakozik, azaz maximálisan 20-25 cm között, egy-két lapos kősortyi különbséggel változik a kiszedés mélysége. Ezen az oldalon jól elvált a Karoling-kori kő alapfaltól az Árpád-korban kiszedett majd visszadobott kövek és téglák rétege: Ezek mélysége 107.01 – 107.11 m között változik, sőt az ÉNy-i saroknál már egészen 107.26 m magasan is jelentkeztek. Meg kell azonban jegyezni, hogy ezen utóbbi szakaszon az egész falszakasz is magasabban jelentkezett, azaz lehet, hogy itt a alapárók alja is magasabban volt, mint az ÉK-i saroknál.

Déli fal K-ről Ny-ra: (DK-i sarok) 107.24 – 107.15 – 107.14 m (A -15/61 m-es pontig terjedő első 5 m-es szakaszon) 107.13 – 107.17 107.19 – 107.14 – 107.18 m (ugyanezen szakaszon a ferdén keresztülvágó középkori palánkárók alja) 106.92 – 106.94 – 106.99 – 106.97 m (kis kerek

cölöplyuk a középkori palánkárok déli szélében, -12/63 m-nél) 106.85 m, (a -15/61 m és a -20/60 m közötti szakaszon a Karoling kori alapfal jelentkezése) 106.95 – 107.04 – 107.25 m (ugyanezen szakaszon az alapfal feletti, bolygatott Árpád-kori köréteg) 107.30 – 107.35 m, (ugyanezen szakaszon a már az alapfalat délről vágó középkori palánkárok alja) 107.03 m, benne egy téglá teteje 107.19 m.

Összefoglalva: a déli fal utolsó szakaszát is megtaláltuk már, és elkezdtük kibontani, de teljes kitisztítása és dokumentálása 2014-re maradt. A Karoling-kori alapfalat a déli oldalon egyelőre nem tudtuk kibontani a tényleges jelentkezésig, mert akkor nem lehetett volna kellőképpen dokumentálni a rajta átvágó középkori palánk alapárkát. Ezért az erre vonatkozó Absz. M. adatok inkább csak viszonzyszámok, ezért is jóval magasabb az átlagos értékük, mint a többi falszakasz esetében. Bár ettől függetlenül az egész fal magasabban alapozottnak látszik, mint a vele párhuzamos – és a munimen betöltött árkába mélyedő, ezért kissé megsüppedő – északi fal. Véglegesen ezt is majd csak 2014-ben tudjuk tisztázni, amikor a középkori palánkárkot már figyelmen kívül hagyva, csak a Karoling-kori falra tudunk koncentrálni.

Nyugati fal É-ről D-re (ÉNy-i “zárókő”) 106.95 m (ettől D-re a -25/55 m-es pontig) 107.09 – 106.81 – 106.93 – 107.20 – 107.29 – 107.37 m (felette és részben mellette az Árpád-korban visszadobált kö- és téglaréteg) 107.16 – 107.09 – 107.37 – 107.40 m.

Összefoglalva: A Karoling-kori falszakasz további részét D-re már 2013-ban kibontottuk, de nem sikerült kellőképpen dokumentálni, erre ugyanúgy 2014-ben kerül sor, mint a déli fal Ny-i szakaszára. A feltárt falszakaszon belül a -25/55 m-es mérőpont táján feltűnően magasán maradt meg az in situ hagyott Karoling-kori alapozás: 107.37 m magasán. Az e felett talált, Árpád-kori bolygatással szétdőlt és ott hagyott kövek elterültsége alapján úgy látszik, már nagyon közel jártunk a korabeli járószinthez, ami a 107.50-107.60 m táján húzódhatott. A falszakaszon belüli nagy mélységkülönbségek – a legmélyebben in situ megmaradt Karoling-kori alapfalszint 106.81 m, azaz mintegy 60 cm a szintkülönbség – alapján az alapozás legalább 80 cm-es lehetett, azaz bizonyosan betartották a ma is előírt fagyhatárt. A Karoling-kori falat a többinél erőteljesebben megbolygatták az Árpád-korban, ennek során az alapárok falát a másutt tapasztalnál is jobban szétdőlték; az alapárok keleti széle több méteres szakaszon csak utólagosan rekonstruálható.

Az épületet két helységre osztó fal É-ről D-re: (az É-i falba csatlakozásnál) 106.71 – 106.75 m, (majd folytatásban D-felé haladva) 106.86 – 106.89 – 107.04 – 107.14 – 106.99 – 106.92 m, (a D-i fal és az osztófal nyugati oldala közötti találkozásnál lévő átégett tűzhely? alapozás) 107.21 m, (a D-i fal és az osztófal keleti oldala közötti találkozásnál lévő, kb. 130 cm átmérőjű, nagyjából kör alakú “alapozás”?) 107.22 m

Összefoglalva: Az osztófal nagyrészt in situ megmaradt alapfalának jelentkezése D-felé haladva emelkedik, a két végpont között mintegy 15-20 cm a különbség – ami eredhet abból, hogy az északi alapfal utóbb megsüppedt a befoglaló árokbetöltéssel együtt. Egyelőre bizonytalan annak a nagyjából kerek alapfalnak a rendeltetése, ami az osztófal keleti fele és a déli fal északi széle között, a sarokban került elő. Lehet, hogy egy kerek verem, amiben megsüppedt a falak elbontásakor keletkezett silt – a rendeltetését és korát azonban majd csak ennek a silt-rétegnek a kitermelése után tudjuk meghatározni. Egyszerűbbnek látszik az osztófal nyugati széle s a déli fal északi oldala között, a sarokban talált átégett folt rendeltetése: nagy valószínűséggel az épület elbontása során, az Árpád-korban itt létesített ideiglenes tűzhely maradványa.

Leírás: Az épület alaprajza 2013-ra teljesen kibontakozott: egy téglalap alakú, kétosztású épület. Az alapozási árkok fala nagyjából függőleges, aljuk egyenes. Sajnos sehol nem kerül elő korabeli járószint, ezt legfeljebb rekonstruálni tudjuk (ld. a nyugati alapfal-szakasról írottakat). Az alapozás minőségéből és az alapfal vastagságából arra lehet következtetni, hogy az épület legalább egy emelet magas volt, de nem kizárt, hogy akár kétemeletesre is felhúzták – főleg, ha az emeleti szinteknek Fachwerk-falai voltak.

Kérdés, hogy a palotához tartozik-e az az a foltokban megmaradt és eléggé lepusztult felületű, öntött sárga habarcspadló, ami a palota déli falától 3-5 m-re húzódik, s aminek a közvetlen kapcsolódását a palotához a 3/12. objektum látszólag megsemmisítette – a betöltésének felső rétegében észlelt, habarcsos réteg azonban inkább azt jelzi, hogy az az objektum betöltésében csak mélyebbre süppedt. Ha az egyelőre még feltáratlan, ezektől nyugatra fekvő, további szelvényekben ez a réteg hasonlóképpen folytatódik, akkor esetleg egy kb. 5 m széles előtér, tornác állt itt, amelynek a déli szélét egy keskeny, mély árokban álló, gondosan megépített palánkfal támasztotta alá (=4/13. obj.). Az itt feltárt több extrém testhelyzetű halottak, talán

nyilvánosan kivégzettek (?) sírjainak (ld. 31-34/12. sírok) itteni előkerülését nehéz megmagyarázni. Ennek az "előtérnek" a gondos feltárására a következő szezonban keríthetünk sort.

Cölöplyukak a "palota" keleti helyiségében – rendeltetésük ismeretlen, a legnagyobb (7) valószínűleg a késő középkori külső sánchoz tartozik, a többi, kisebb cölöplyuk esetleg a "palotával" egykorú. A 3-5. cölöpök feltűnően egy tengelyben sorakoznak, s nagyjából a palota Ny-K tengelyében állnak, az 1. és 6. pedig ezekre derékszögben merőlegesek, s pontosan egyforma távolságra vannak a 3-5. cölöpök tengelyétől (220-220 cm-re). Így pl. akár valamilyen karzatszerű felépítménynek is lehettek az alátámasztásai.

- 1) -14/61 m-nél 33×28 cm-es, kissé ovális, betöltése feketésbarna. Absz. M. (jelentkezés) 107.08 m, (alja) 106.85 m
- 2) -14/60 m-nél fehér homokkőlap, 30×35×5-8 cm, Absz. M. (teteje) 107.06 m
- 3) -13/59 m-nél 25×20 cm, lekerekedő sarkú négyszögletes, betöltése sötétbarna, Absz. M. (jelentkezés) 107.04 m, (alja) 106.93 m
- 4) -14/59 m-nél 24×24 cm, lekerekedő sarkú négyzetes, betöltése sárgásbarna, Absz. M. (jelentkezés) 107.06 m, (alja) 106.90 m.
- 5) -14/58 m-nél 24×24 cm, lekerekedő sarkú, négyzetes, betöltése sötétbarna, Absz. M. (jelentkezés) 107.06 m, (alja) 106.91 m,
- 6) -12/57 m-nél 28×28 cm, lekerekedő sarkú négyszögletes, betöltése sötétbarna, Absz. M. (jelentkezés) 106.91 m, (alja) 106.76 m.
- 7) -10/57 m-nél 42×42 cm, lekerekedő sarkú, négyszögletes, betöltése sötétbarna, fekete, laza, Absz. M. (jelentkezés) 106.96 m, (alja) 106.71 m.

Betöltés: Az alapárkokban az Árpád-korban visszadobált törmelék alatt a legtöbb helyen *in situ* maradt a sárgás színű, kevés mésztartalmú habarccsal kötött, főként homokkövekből álló, bolygatatlan alapfal.

A -10/55 - -10/65 m-es mérőpontok közötti szelvényfalon egy É-D irányú metszetet készítettünk a palota keleti faláról és az azon belüli helyiségről.

- 1) kevés fehér szemcsével, téglatörmelékkel kevert humusz a -10/55 m-es karó közelében csak 16 cm, attól délre fokozatosan vastagodó, a -10/65 m-nél már 40 cm vastagságú.
- 2) Alatta 20-30 cm vastagságban fehér szemcsékkel, nagyobb kövekkel, néhány téglatörmelékkel kevert sötétbarna réteg húzódott, amiben Árpád-kori edénytöredékeket találtunk. Ezt a réteget a felső szélétől vágta az a Ny-K tengelyű, késő középkori palánkárok, ami átvágott a 9. századi fal alapárok betöltésén is.
- 3) Ez alatt jelentkezett a -10/55 és a -10/63 m-es pontok alatt a Karoling-kori palota fal alapárkának a betöltése. Az előbbi falszakasznál a belső, déli oldalon ugyanezen szinttől indul a *munimen* erősítési árkanak a széle, amit sötét sárgás szemcsés föld tölt itt ki, míg tőle tovább délre, a palotán belüli területen kevés fehér szemcsével kevert, sárgás földréteg terült el; ez még mindig nem látszik altalajnak, benne a feltárás során kevés állatcsontot, egy helyen egy egész őstulok szarvat találtunk.
- 4) A metszettel folytatásában délre, a -10/65 m-es mérőpont körzetében a 3/12. objektum mélyed le, aminek rétegviszonyairól az objektum leírásánál írok bővebben.

A metszet is igazolja azt a feltárás közbeni megfigyelésünket, hogy a palotán belül nincs (már?) meg a korabeli járószint, az Árpád-kori planírozáskor, és/vagy a palota elbontásakor olyan mélyen bolygatták meg a palota területét, hogy azt is teljesen elbontották. Elképzelhető ugyanis, hogy a palotán belül emelt padlószint volt, s a gondosan kialakított padlót is elbontották a 10. század végére romossá vált épület felszámolásakor.

2013-ban további metszeteket készítettünk az újonnan előkerült falszakaszokról a szelvények falán.

Az északi falról a -20/50-55 m közötti szelvényfalon É-D irányban:

- 1) 30-50 cm vastag fekete humusz alatt
- 2) apró tört köves, szürke réteg, az Árpád-kori bolygatás maradványa, 30-40 cm vastagságba, ami az alapozási árok szélén mindkét irányban túlnyúlik, és fokozatosan vékonyodik el. A rábontás tehát az alapfalra szélesebb sávban történt, mint maga az alapárok.
- 3) Az altalaj itt a "nagy árok", azaz a *munimen*hez tartozó erősítési árok betöltése, kevert barnássárga, agyagos-homokos talaj.

Az észak falról és a palota osztófaláról közös metszet a -15/55 m-es mérőpont két oldalán, É-D irányban:

- 1) A 25-30 cm vastag fekete, laza humusz alatt

- 2) kb. 20 cm vastag, sárgásszürke, fehér kötörmelékű réteg húzódik végig a két fal felett, és azon túl is,
- 3) majd 5-10 cm vastagságban már csak a falak feletti részben habarcsos, tört köves sáv terül el, ami alatt
- 4) egyenetlen vastagságban, de csak az osztófal felett kb. 10 cm vastag sárgásbarna, agyagos, homokos, homogén réteg húzódott, ami alatt
- 5) a fal felett újra habarcsos, tört köves sáv jelezte a bolygatást, egészen az in situ maradt alapfal tetejéig.

A rétegsorban a legérdekesebb a homogén agyagos sárgásbarna sáv, ami a feltárás során az északi fal más részein is megtelepedve elfedte az alapárkot. Úgy látszik, hogy a kövek kitermelése után egy darabig nyitva maradtak az alapárkok, amik természetes módon kezdtek betemetődni, a bemosódott agyaggal, földdel, s csak egy idő elteltével rendezték a terepet, és terítették el a sítet, aminek nagy része természetesen az alapárkokba került vissza. Az Árpád-korban kimozdított és fel nem használt kövek és téglák ekkor kerültek az árkokba, ezért van a legtöbb szakaszon néhány cm-nyi agyagos föld a kövek alatt és az in situ maradt alapfal-maradványok szintje között.

Ugyancsak metszetrajzot készítettünk a déli fal és az osztófal déli vége közötti falsarokban lévő kerek képződmény feletti rétegekről a -15/60 m-es mérőpont két oldalán, É-D irányban:

- 1) A 30-40 cm vastag fekete, laza humusz alatt
- 2) déli fal és a falsarokban lévő "képződmény" felett is 20-2 cm vastagságban terül el – és ezeken is túlnyúlik dél felé még 90-100 cm hosszan, bár kevésbé intenzíven – egy nagy kavicsos, homokkőlapos, erősen sárga habarcsos, tömör bontási réteg, amit
- 3) a déli fal felett, azzal szinte azonos szélességben átvág egészen a humusz aljától az in situ maradt alapfal-koronáig a késő középkori palánkfal alapárkának habarcsszemes, világos szürke betöltése,
- 4) amin belül 30 cm szélességen, függőleges oldalak között az eredeti fa palánkot ettől eltérő, kevés kövel, téglával kevert, sötétebb szürke betöltés jelezte.
- 5) az altalaj sárgásszürke homok.

Keltezés: Karoling-kor – azon belül biztosan egy kései fázis, mivel az északi fal alapozási árkat már a *munimen* erődítési árkanak visszatemetett és bizonyosan kellően összetömörödött betöltésébe ásták. Ez a visszatemetés pedig, mint a Hadrianus templom melletti paloták építéstörténeténél már korábban is kifejtettem, még biztosan a 9. században történt, hiszen a palotától keletre fekvő részen nemcsak a Hadrianus templom melletti temető kései sírjait (köztük pl. egy sarkantyús férfit) ásták ebbe, de pl. egy nagy valószínűséggel a fa palotához tartozó boronatalpas "nyári konyhát" is. Ezek alapján az erődítési árkot már a Hadrianus templom építésével nagyjából egy időben, azaz a 850-es évek második felében elkezdik visszatemetni, a 870-es évekre pedig még inkább előrehalad a visszatemetés a Hadrianus templom térségétől távolabbi területen is. Ez alapján a palotát legkorábban a 870-880-as években építhetik fel. Ebben az esetben pedig annak az Arnulf királynak a palotáját találtuk meg, aki 888-890-ben többször is Mosaburgban tartózkodik, és itt adományleveleket bocsát itt ki. Arnulf ugyanis a 890. évi adománylevelével zárásában egyenesen *regia civitas*-nak nevezi a települést, ami egyértelmű utalás a királyi pfalzra, ez pedig megfelelő reprezentatív épület nélkül elképzelhetetlen, így tehát oklevelesen is igazolható, hogy az épület az uralkodó palotája volt.

Ún. "Nagy árok", a Karoling-kori erődítés (*munimen*) árkanak újabb szakaszai

Koordináta: 1) -5 - -10/49-50 m, 2) 0 - -5/50-55 m, 3) -15 - -20/40-50 m

Pozíció: Az 1) és 2) szakasznál a betöltésbe mélyedtek a külső sánc északi szakaszának Ny-ról a második bástyájának a levert fa oszlopai.

Tájolás: Ny-K

Rendeltetés: Priwina erődített udvarházát (*munimen Priwinae, castrum Chezilonis*) É-ről határoló erődítési árok szakaszai: 1) Az erődítési árok északi lejtőjének egy szakasza, a lejtő kezdeténél egy lekerekedő sarkú, négyszögletes veremmel, 2) az erődítési árok közel teljes É-D-i metszete, és 3) az erődítési ároknak a "palotával" szemközti oldalon É-felé hosszan kitüremkedő szélétől az árok aljának közepéig tartó szakasza.

Méret:

- 1) Az árokszakasz H. 450 cm, Sz. 190 cm, benne a lekerekedő sarkú négyszögletes verem H. (É-D) 120 cm, Sz. 100 cm, Absz. M. (az árok É-i széle) 106.80 m, (lejtő ÉK-ról DNy-ra) 106.40 –

106.30 – 106.04 – 105.88 m (árokszakasz legmélyebb része) 105.50 m (lekerekedő sarkú, négyszögletes verem alja) 105.85 m.

- 2) 5×5 m-es részlet az árok középső részéből, Absz. M. (-5/55 m-es mérőpont melletti felszín) 107.58 m (-5/50 m-es mérőpont melletti felszín) 107.51 m, (az árok É-i széle) 105.70 m (É-i lejtő) 105.39 – 105.48 m, (árok alja középtengelyben) 105.30 – 105.26 m, (árok déli lejtőjének alja) 105.33 – 105.34) (déli lejtő) 106.01 m, (déli árokszél) 106.18- 106.36 – 106.20 m, (az árok északi szélébe vert késő középkori faoszlop jelentkezése) 105.74 m.
- 3) Az erődítési árok északi fele, a középtengely tájától a széles, lapos északi fejtő széléig. Teljes H (mérhető) 10 m, Sz. 5 m, az árok aljának szélébe ástott oszloggödör átmérője 30 × 25 cm, Absz. M. (északi szél, jelentkezési szint) 106.61 m, (északi lejtő első “lépcső”) 106.335 – 106.34 m (második “lépcső”) 105.92 – 105.90 m, (harmadik “lépcső” lejtője) 105.69 m, (az ennek az alsó szélébe ástott oszloggödör jelentkezési szintje) 105.48 m (az oszloggödör alja) 105.17 m (az oszloggödör két széléhez állított római téglá teteje) 105.58 m, (az árok alja) 105.11 – 105.075 – 105.235 – 105.12 m.

Leírás:

- 1) Az erődítési árok északi szélének éppen induló lejtője, melynek betöltését jól dokumentálja a - 5 - -10/50 m-es mérőpontok közötti Ny-K irányú metszettel.
- 1) a 40 cm vastag humusz alatt
- 2) a keleti végen 35-40 cm-es, a Ny-i végen 60-65 cm vastag, fokozatosan vastagodó rétegben világosbarna, sárga agyag és fehér habarcsos törmelék, apró, sötétbarna agyagos rögös talaj jellemzi a betöltést,
- 3) ez alatt 35 cm vastag, Ny felé egyenletesen lejtő rétegben sötétbarna, agyagos sáv húzódott,
- 4) majd az árok lejteni kezdő szélétől, a -6 - -7/ 48 m-es szelvényszakasz tájától a betöltés előbb 10-20 cm vastag, ún. fosó-homok csíkokkal kevert sötétbarna, agyagos sávokkal, ez alatt pedig
- 5) az árok itt megtalált aljáig sárga homoksávokkal kevert, barna agyagos réteg terült el, ami a legmélyebb pontnál 50 cm vastag.
- 6) A metszetet függőlegesen átvágják egészen az árok aljáig, sőt még azon túl, a világos sárga homok altalajba mélyedően is a török kori, hegyes végű fa oszlopok kikorhadt fájuk miatt üreges, nagyon laza betöltésű oszlophelyei.
- A feltárt szelvényszakaszban talált, meredek falú, az északi oldalon kissé még ívesen be is vágó szélű, egyenes aljú, lekerekedő sarkú négyszögletes gödör betöltése egyenletesen feketésbarna, agyagos föld, kevés Árpád-kori edénytöredékekkel.
- 2) Az erődítési árokról a -5/50-55 m-es mérőpontok között egy É-D irányú metszetet készítettünk.
- 1) A 40 cm vastag humusz alatt
- 2) az árok közepe felé lejtősen vastagodó, a széleken 50, középen 60 cm vastag réteget alkot a sárga habarcsrögös (Karoling-kori építési [bontási?] törmelék!), apró fehér köves, világossárgás-szürke, faszén szemcsés betöltés, majd alatta
- 3) mintegy 30 cm vastag, közép felé ívesen lejtő rétegben húzódik feketés agyagos, fehér homokfoltokkal kevert, lelet-gazdag betöltés, ami alatt
- 4) hasonló ívben 20-25 cm vastagságban világosabb szürkésfekete, apró fehér köves, kevés faszenes réteg terült el.
- 5) Ezt követően az északi árokszélről 20 cm vastagon bedöntött sárgásszürke, homokos, nagyobb fehér köves, sárga habarcsos réteg terült el, ami
- 6) az árok mélyebb részein és a déli felében világosszürke, homogén, mintegy 30 cm vastag, bemosódott homokréteggé változott.
- 7) Ez alatt az északi árokoldalon az árok aljáig egészen 50 cm-ig megvastagodva fekete agyagos sárga homokcsíkos réteg folyt be, ami az árok aljának közepén mintegy 30 cm vastagságig csökkent.
- 8) Az árkot világossárga homok altalajba ásták.
- 3) A legteljesebb metszetet az erődítési árokról a -20/50-40 m-es mérőpontok közötti metszettel nyertük.
- 1) Az 50 cm, helyenként egészen 60 cm vastag humusz alatti
- 2) első réteg az északi végben 40-45 cm, az árok közepe tája felett 70 cm-ig vastagodóan világos sárgásszürke, apró fehér és sárga agyag- és habarcsszemcsés betöltés alatt

- 3) 10 cm-től 50 cm-ig vastagodóan ugyanez a réteg, csak sötétebb árnyalatban terült el. Ez a két réteg, de főleg az alsó viszonylag nagyszámú, és nagy töredékekben megmaradt kerámiát, köztük sok polírozott felületű palackdarabot és sok állatcsontot tartalmazott.
- 4) Ez alatt egészen az árok aljáig lényegében azonos jellegű betöltést találtunk, ami az árok közepe táján már 80 cm vastagságban, míg az északi lejtőn fokozatosan csökkenő mértékben terült el. Ezen belül
- a) a felső mintegy 30 cm vastag réteget világos szürke, homokos betöltés, fehér homokcsíkokkal, a mélyebb részek felé sötétebb, nedvesebb változatban
 - b) majd feketésbarna, agyagos, sárga homokcsíkos sáv,
 - c) végül legalul, főleg az északi lejtő felületén, és a lejtő és az alj találkozásánál 10-20 cm vastagságban barnássárga, agyagos (feltehetően csapadék által bemosott) réteg terült el.
- 5) Az erődítési árkot fehéres homok altalajba mélyítették.

Mindezek alapján a “Nagy árok” északi felének a betöltődése a Karoling-kori palota közelében a következőképpen rekonstruálható: A lépcsőzetesen kialakított északi árokkal mellett először viszonylag kevés barnássárga agyag mosódott be. Majd különböző eredetű, steril, azaz konyhai hulladékot gyakorlatilag egyáltalán nem tartalmazó sötét agyag- és világos homoksávokat terítettek el az árokban, ami az alján már mintegy 1 m vastag. Ezt követően egyetlen nagyobb akcióval teljesen feltöltötték az árkot sárgásszürke, apró fehér és sárga szemcsés talajjal, ami helyenként már tartalmazott konyhai hulladékot is. A három árokmetszet nagyjából azonos rétegviszonyokat mutat; ugyanezeket érzékeltük az előző években feltárt árokszakaszok esetében is, az erődítési árok déli oldalán. Ez megerősíti azt a már korábban levont következtetést, hogy a munimenet kerítő árok betöltése egy központi akaratnak megfelelően, egy időben történt, legkésőbb a 870-es években történt.

Keltezés: Karoling-kor – kora-újkor (indoklását ld. a korábbi években már bővebben)

13/01. obj. – 2013. évi kiegészítéssel

Koordináta: -25/39 m

Pozíció: -

Tájolás: Ny-K-ről É-D-re fordul

Rendeltetés: Árpád-kori palánk árka

Méretek: a déli palánkfal-szakasz teljes H. (K-ről Ny-ra, a kapunyílással együtt) 22+3+18=43 m, M. ? cm, Absz. M. ? m

Leírás: Ferdén lejtős falú, egyenes aljú palánkárok DNy-i sarka

Betöltés: a sárga agyagos-homokos altalajba mélyedő árok betöltése sötétebb barnásszürke, homokos talaj, az árkot nem bontottuk ki, csak a jelentkezési szintig tártuk fel, és a “nyomvonalat” tisztáztuk. A palánkároknak most már a nyugati vonala is kirajzolódott. Az árok több különböző jellegű objektumon vág át, amelyek feltárása után a keltezés még inkább egyértelmű lehet majd.

Keltezés: Árpád-kor – *Colon civitas* palánkerődítésének újabb szakasza.

1/09-2/09-4/11. és 23/09. objektum-együttes – 2013. évi kiegészítéssel

Koordináta: -12 - -25/25-35 m

Pozíció: északról az 5/11. objektummal éppen összeér, délről és keletről egybefolyik az 1/09. és 2/09. objektumokkal, az egészbe belemélyednek a 23/09. földfelszíni épület oszlogödreire.

Tájolás: É-D

Rendeltetés: A objektum-együttest még mindig nem sikerült teljesen feltárni, mivel az Árpád-kori leletanyag olyan gazdagságban került elő a gödrökből, hogy nem tudtuk teljesen befejezni a gödör-együttes nyugati szélének feltárását, és a 23/09. objektum oszlogödreinek tisztázását. Ezért a dokumentációt csak 2014-ben tudjuk befejezni és a leírást elkészíteni.

Méretek: H. 11 m, Sz. 10-11 m, M. 100-110 (120) cm, Absz. M. (É-ről D felé haladva) 106.20 – 106.01 – 106.17 – 105.96 m

Leírás: meredek, közel függőleges falú, eredetileg egyenes, de a használat során kisebb-nagyobb, szabálytalan alakú gödrökkel szabdalva aljú, nehezen rekonstruálható alakú gödör-együttes. ÉK-i részében az objektum alján – az eseménynapló szerint – nagyobb, szabályos mélyedések, mintha valamilyen nehezebb bútorzat vagy faépítmény (hombár?) alatt süppedt volna meg a talaj. Az objektum egy része biztosan az 1/09. és 2/09. objektum alatt tárgyalt gödörrel alkot egységet, más része ettől független.

Betöltés: A gödör-együttes rétegviszonyairól nagyon részletes metszethálózat tájékoztató. Részben a szelvény nyugati falán készült egy É-D irányú, természetes metszet, részben a szelvény közepén hagyunk egy ugyancsak É-D irányú metszettel, amely közös az 1/09. objektumával. Ezek között az északi objektumrész közepén hagyunk egy Ny-K irányú metszettel, de természetes metszettelként szolgálnak az objektum közepén meghagyott fa miatt csak részben feltárt objektumnak itt kialakított Ny-K irányú metszettel. A metszetről a rajzot és leírást 2012-ben elkészítettük, a tőlük nyugatra 2013-ban feltárt szakaszokról azonban majd csak 2014-ben tudjuk ezt a munkát elvégezni, mert a gödörszéleket és a legalsó rétegek feltárását nem tudtuk befejezni a rendkívüli leletgazdagságnak köszönhetően.

1. metszet a szelvény nyugati falán kialakított természetes É-D irányú metszet, hozzávéve a fától északra lévő objektumrész déli oldalán, a fa miatt hagyott Ny-K-i metszettel.

1) a 25-30 cm vastag humusz alatt

2) az objektum jobban lesüppedt középső részén mintegy 60 cm vastag, a szélek felé fokozatosan elvékonyodó, majd teljesen eltűnő réteget alkot egy laza, feketésbarna, 11-12. századi cserepekben gazdag (köztük Árpád-kori polírozott palack nyaktöredéke), rengeteg vasszeget, továbbá üvegdarabot, köveket és téglatöredéket is tartalmazó, hamus foltokkal is tarkított réteg, amit nagyjából középtájon egy 4-5 cm vastag, szerves anyagban és állatcsontban gazdag sáv oszt két, nagyjából egyforma részre. A sötét laza betöltés alján vastag rétegben halpikkely került elő.

3) Ez alatt az objektum aljáig 30-50 cm vastag réteget alkot egy sárgásbarna, tömött talaj, néhány kisebb kővel, kevesebb 9-10. századi (?) cseréppel és több állatcsonttal – sőt az objektum északi utolsó egy méteres szakaszán már csak ez a réteg jelenik meg a humusz aljától kezdve 80 cm vastagságban.

2. A szelvény É-D irányú középvonalában hagyott metszettel, és az ehhez nyugat felé bekötő kisebb Ny-K irányú metszettel a lényegében a fenti rétegviszonyokat erősítik meg. Eszerint

1) a mintegy 30 cm-es humusz alatt

2) 35-40 cm vastagon húzódik a laza, feketésbarna, faszenes, 11-12. századi leletekben gazdag réteg, kövekkel és téglatörmelékkel,

3) alatta, a gödör aljáig sárgásbarna, tömött talaj terül el, benne néhány kővel, kevés cseréppel, több állatcsonttal, laza sárga foltokkal, sávokkal (korabeli állatjáratok nyomaival) tagolva.

4) csak az objektum északi és déli végében változik meg kissé a kép, mert ott a cserépben gazdag, laza feketésbarna réteg belevág egy tömöttebb, sötét faszenes kővel, kevesebb lelettel jellemezhető rétegbe, ami alatt azonban ugyanaz a sárgásbarna, tömött talaj terül el, mint a gödör középső részén. Még ebben a legalsó rétegben is van fogaskerek-mintás cserépdarab.

5) A Ny-K irányú metszetek alapján egyértelmű, hogy az 1/09. obj. nyugati szélének tömöttebb, sötét faszenes, kevés követ és leletet tartalmazó rétege ráhúzódik a 4/11 keleti szélének sárgásbarna, tömött talajú, néhány követ, kevés cserepet tartalmazó, sárga sávok-foltos betöltődésére. Ha két külön objektumról van szó, akkor ebből az következik, hogy a 4/11. objektumot előbb kezdték betemetni, mint az 1/09. objektumot. De ha egyetlen nagy gödörről, akkor csak annyit jelent, hogy a 4/11. objektumként elkülönített részt előbb kezdték nyugatról betemetni, s csak ezután terítették el az 1/09. objektumnak nevezett gödörrész felől a következő rétegsort.

A betöltődések alapján úgy látszik, hogy a nagyméretű gödör-együttest még a 10. században (annak végén?) alakították ki, majd az Árpád-kor kezdete táján viszonylag kevés konyhai hulladékot tartalmazó, tömöttebb talajjal temették be. A betemetést nem fejezték be, a gödör jelentős mélyedésként továbbra is nyitva maradt, ezért tudták egy későbbi időpontban, valamikor a 12. században nagy mennyiségű, egyértelműen konyhai hulladékkal, és építési törmelékkel, kövekkel, téglákkal feltölteni.

Keltezés: a gödör-együttes keletkezése talán már a Karoling-kor végén, vagy a 10. században, betemetés megkezdése a kora Árpád-korban, befejezése, az utolsó átalakítás és végső betemetés a késő Árpád-korban.

23/09. obj. – 2013. évi kiegészítésekkel

Koordináta: -13-22/27-38 m

Pozíció: A keleti oszlopsor az 1/09 -2/09. objektumoktól keletre, a többi részben ezek betöltésébe, részben a 4/11. objektum betöltésébe, ill. annak szélébe vágva.

Tájolás: É-D.

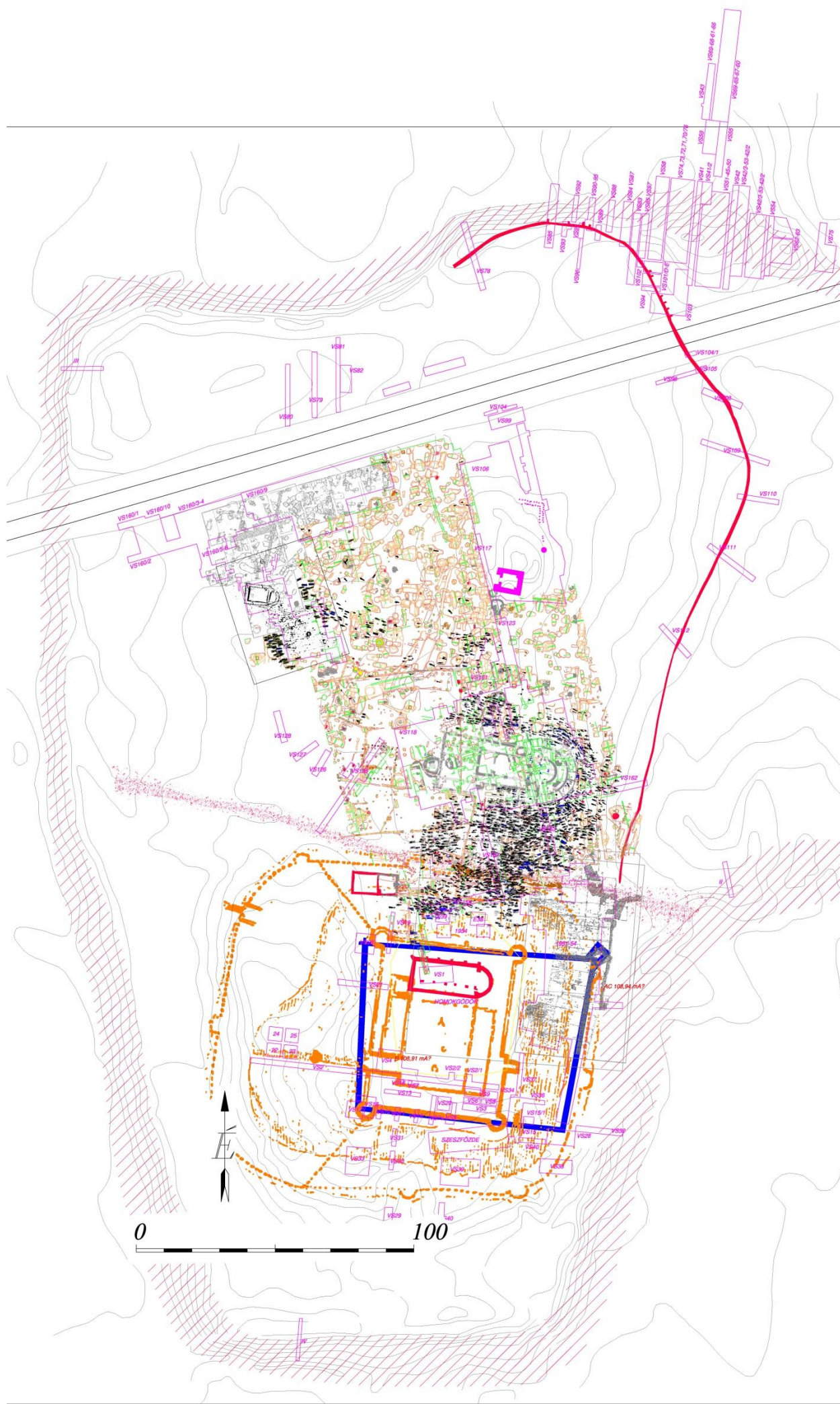
Rendeltetés: fa oszlopos nagy földfelszíni épület

Méretetek: (teljes) H. (É-D) 920 cm, Sz. (Ny-K) kb. 800-850 cm, M. (járószint) 25-30 cm, Absz. M. (járószint) 106.99 – 106.95 m. 2009-ben mindegyik esetben az oszlogpödör Ny-i felét bontottuk el, hogy É-D irányú metszetet készítsünk róluk – kivéve a szelvényfal alá eső gödröt (23/7). A 2012-ben feltárt 23/7-12. oszlophelyek esetében erre többnyire már nem volt módunk a sajátos megtalálási körülmények miatt (leírásukat ld. ott). A 2013-ban feltárt további oszlophelyekről egyelőre nem készült rajz és leírás, mert a bontásokat nem sikerült teljesen befejezni.

Leírás: Egy nagyobb, É-D irányban 5-5, Ny-K irányban legalább 4, de helyenként 5 oszloppal alátámasztott, négyszögletes földfelszíni épület oszlophelyeit találtuk meg. Az épület É-D tengelyű, néhány vonásnyit Ny-ra. Tájolása eltér az összes többi eddig feltárt, hasonló építmény irányától. Az oszlogpödrök közös jellemzője, hogy ott, ahol bolygatatlanul maradtak meg, a gödör alján a legtöbb esetben még egy kisebb, négyzetes gödörésszel alakítottak ki, s ebben helyezték el a fa oszlopot. A gödrök oldalfala függőleges, vagy közel függőleges, alja minden esetben kissé ívesen, teknősen kialakított, amiben többször is mélyebbre nyomódott – vagy kis segítséggel mélyebbre került – az egyenesre vágott aljú, feltehetően négyszögletesre bárdolt oldalú fa oszlop. Az épület két hosszanti falát É-D irányban 5-5 nagy fa oszlop tartotta, a két rövidebb oldal közül a délinél közepén még egy fa oszlop állt (23/1/09. oszlop), az északi oldalon ilyenek nem találtuk nyomát.

Betöltés: Jellemző, hogy soha nincs a gödrök alján alátét-kő vagy téglák, a gödör mellé döngölt földben cserépdarab és állatcsont is előfordult. A fa épületet tehát biztosan később építették, de még az Árpád-kor későbbi fázisa előtt, mert az 1/09. obj. később létesített sütőkemencéje és hamuzó gödre kissé belevág az egyik (23/4) oszlogpödörbe – ami egykorúság esetén biztosan nem fordulhatna elő. Ugyanakkor a 2012-ben feltárt részen az 1/09. obj. ÉNy-i szélénél az északi falba vájt fülke korábbi, a 23/7 oszlogpödör széle és alja belevág a fülke betöltésébe. Ez pedig azt jelenti, hogy ennél az objektumnál későbbi az épület. A földfelszíni épület tehát a két fázis közötti időszakban állt.

Keltezés: 2009-ben a 9. század második felére, utolsó harmadára, esetleg 10. század elejére kelteztük. Ezen a keltezésen változtatott a 2012. évi ásatás, későbbi időre helyezve az épületet, amelynek tájolása, szerkezete és az oszlogpödrök betöltése is eltér a Karoling-korban épültektől, ezért esetleg a *Colon-civitas* korából, a 10. század végéről, 11. század elejéről való. A pontosabb keltezésben meghatározó szerepe lesz az 1/09. és 4/11. gödrökben feltárt kerámialeletek restaurálás utáni alapos elemzésének, továbbá a 2013-ban megkezdett, majd 2014-ben remélhetőleg befejezett dokumentálásnak.

ZALAVÁR-VÁRSZIGET 2013. FOTODOKUMENTÁCIÓ

Zalavár-Vársziget 2013. A Karoling palota feltárása

A palota északi falának középső szakasza
(31909. szelvény)

Az északi fal középső szakasza az Árpád-kori
tereprendezés nyomaival (koponya: 1/13. sír)

Zalavár-Vársziget 2013. A palota. Az osztófal csatlakozása északi falhoz (átnézet)

Zalavár-Vársziget 2013. A palota. Az osztófal csatlakozása északi falhoz. (közelről)

Zalavár-Vársziget 2013. A palota északi fala, és a „nagy árok” kibontott szakasza a palota északi falától északra.

Zalavár-Vársziget 2013. A palota északnyugati sarkának feltja.

Zalavár-Vársziget 2013. A palota keleti része

Zalavár-Vársziget 2013. Palota nyugati falszakaszának bontása

Zalavár-Vársziget 2013. Palota

Zalavár-Vársziget 2013. 3/12 objektum a bele temetemett halottal (2/13. sír)

Zalavár-Vársziget 2013. A nagy árok feltárt szakasza a 31907. szelvényben

Zalavár-Vársziget 2013. Az Árpád-kor palánk délnyugati sarka (4/11 objektum feltárás közben és a palánkárok feltja)

Zalavár-Vársziget 2013. Az Árpád-kori palánk északi része palánkárcok és egyéb objektumok feltárával (27016-29404. szelvény).

Zalavár-Vársziget 2013. Késő középkori várakba omlott falszakasz. (34310-34311. szelvény)

Zalavár-Vársziget 2013. A leomlott falszakasz. és a 1/13. 9. századi objektum. (34310-34311. szelvény)

Zalavár-Vársziget 2013. Késő középkori várak metszete (34212. szelvény)

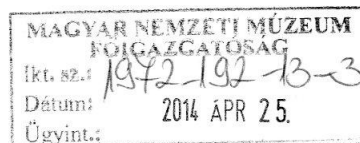
Zalavár-Vársziget 2013. Késő középkori várak metszete (34212. szelvény)

Zalavár-Vársziget 2013. A palota falai agrofóliával védve az ásatás befejezése után.

Zalavár-Vársziget 2013. A nyugati szelvényisor az ásatás befejezése után

**ZALA MEGYEI KORMÁNYHIVATAL
ZALAEGERSZEGI JÁRÁSI HIVATAL
JÁRÁSI ÉPÍTÉSÜGYI ÉS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATALA**

Ügyiratszám: **ZA-05D/EU/0418-03/2014**

Tárgy: **Zalavár-Vársziget, 2013. évi
régészeti feltárás
igazolás**

Ügyintéző: **Farkas Zsuzsanna**

Telefon: **83/511-540**

Lelőhely- **12527**

Email: **farkas.zsuzsanna@zalajaras.hu
oroksegevedelem@zalajaras.hu**

azonosító:

Dr. Csorba László

**Magyar Nemzeti Múzeum
1370 Budapest
Pf. 364.**

Nyilatkozat

A Magyar Nemzeti Múzeum (1088 Budapest, Múzeum körút 14-16.) Zalavár-Vársziget-i 2013. évi régészeti feltárása (felelős vezető: dr. Ritoók Ágnes) NKA pályázati igazolás kiadására vonatkozó kérelmére az alábbi nyilatkozatot teszem:

Engedélyes 2013. július 22-szeptember 16. között a Jelentésben vázolt feltárási területen: ásatási szelvényekben folytatott régészeti feltárást Zalavár-Vársziget régészeti lelőhelyen. Engedélyes a 2013. évi régészeti feltárással összefüggő dokumentációs kötelezettségének (Jelentés, helyszínrajz, Lelőhely-bejelentő adatlap) 2013. szeptember 30-án tett eleget.

Keszthely, 2014. április 22.

Márkus Tamás
hivatalvezető felhatalmazása alapján:

Farkas Zsuzsanna
2. régészeti felügyelő

*L. Ritoók Ágnes
IV. 25. 2014*

Zalavár-Vársziget 2013. Elsődleges leletfeldozás

Egyedi leletek

szelvényszám	objektumszám	megnevezés	anyag	menyiség
29408	4/11 nyugati része, a betöltés felső rétege	orsógomb	agyag, máz	1
29408	4/11 a betöltés felső rétege	szeg	vas	7
29408	4/11 a betöltés felső rétege	szeg. kés	vas	4, 1
29408	4/11 a betöltés felső rétege	kerek fejű kulcs	vas	1
29408-29412	4/11a betöltés felső rétege	asztragaloszok	csont	3
29408-29412	4/11 a betöltés felső rétege	szeg, patkótöredék	vas	11, 1
29408-29412	4/11 a betöltés felső rétege	szeg, salak	vas	4, 1
29408-29412	4/11 a betöltés felső rétege	szeg, kés, töredék	vas	3, 1, 1
29408-29412	gyepszint	pecsételt pohár töredéke	agyag	1
29412	4/11 a betöltés felső rétege	kerámia	grafitos anyag	1
29412	4/11 a betöltés felső rétege	rög	vas	3
29412	4/11 a betöltés felső rétege	kés, szeg	vas	1, 1
29412	4/11 a betöltés felső rétege	rombusz fejű kulcs	vas	1
29412	4/11 a betöltés felső rétege	szeg	vas	5
29416	4/11 déli vége, a betöltés felső rétege	kés, pálca	vas	1, 1
29505-29509	1/09 - 4/11 tanúfalak bontása. A betöltés felső rétege	szeg, tárgy, mozaik	vas, üveg	7, 4, 1
29505-29509	4/11 közéső része, abetöltés felső rétege	átlyukasztott fenőkő töredéke	kő	1
29505-29509	4/11 közéső része, abetöltés felső rétege	szeg, pálca, kés	vas	1, 1, 1
29509	4/11 a betöltés felső rétege	örlőkavics	kő	1
29509	1/09 nyugati része. Északi falfülke	kés	vas	
31812	palota északi falalapozás felszíne	kerámia	polírozott agyag	töredékek
31812	0-50 cm	ajtóvasalás, patkótöredék	vas	2

31812-31816	palota nyugati fal alapozás felett, Árpád-kori bolygatásból	rögök	vas	töredékek
31815	(0-50 cm)	töredék	vas	1
31901	nagy árok betöltésének alsó része	zsinórdíszes palack töredéke	polírozott agyag	1
31914	metszetfal nyeléséből	szeg	vas	3
34301	palota déli fal alapozás Árpád-kori bolygatásából	rög	vas	1
34301	palota déli fala melletti késő középkor árok	megmunkált csont	csont	1
34302	3/12. objektum, a palota déli falától délre	kerámia	polírozott agyag	töredékek
34302	2/13. sír	tárgy	vas	1
34305	késő középkori belső várarak	balta	kő	1
34305	késő középkori belső várarak	habán töredék	agyag, máz	1
34305	középső terület, habarcstörmelékes réteg tisztítása, a réteg feletti szürkés, téglá és kőszemcsés földből	szeg, kulcs(?)	vas	2, 1
34309	késő középkori belső várarak	fokosbalta	vas	1
34309	késő-középkori belső várarak	szeg	vas	3
34309	késő középkori belső várarak	kuttrólf palack töredékei	üveg	3
34309	késő középkori belső várarak	kacor, karika	vas	2
34309	késő középkori belső várarak	töredék	üveg, porcelán	2
34309	késő középkori belső várarak	pipák	agyag, máz	11
	22/12. sír	koporsószeg	vas	1

"Tömeges" leletek

29408-29412	4/11 felett, szántott réteg	kerámia	agyag	5 kg: 3 ; 2 kg: 2
29408-29412	4/11 szántott réteg	kerámia	agyag	2 kg: 2
29408-29412	4/11 a betöltés felső rétege	kerámia	agyag	5 kg: 10; 2 kg: 1
29408-29412	4/11 objektum feletti szántott réteg	kerámia	agyag	5 kg 1; 2 kg 1
29408-29412-29416	4/11 a betöltés felső rétege	kerámia	agyag	5kg: 10; 2 kg: 1
29505-29509	1/09 - 4/11 tanúfalak bontása, a betöltés felső rétege	kerámia	agyag	5 kg: 2

29505-29509	1/09 - 4/11 tanúfalak bontása. A betöltés felső rétege	kerámia	agyag	5 kg: 2
29505-29509	1/09 - 4/11 tanúfalak bontása, alsó, sárgás betöltés	kerámia	agyag	2 kg: 2
29509	1/09 kwelet-nyugati tanúfalában lévő oszlopgödör betöltéséből	kerámia	agyag	1 kg: 1
31812	0-40 cm (nagy árok felülete)	kerámia	agyag	2 kg: 1
31905	nagy ársok	polírozott palack töredékei	agyag	5 kg: 1
31907	nagy árok északi széle	kerámia	agyag	2 kg: 1
31912	nagy árok	kerámia	agyag	5 kg: 1
31912 (csomagoláson helytelenül 31812!)	nagy árok északi széle	kerámia	agyag	5 kg : 1
31915	nagy árok	kerámia	agyag	5kg: 1
34302	2/13	kerámia (1 edény)	agyag	5 kg: 1
34302	3/12	kerámia	agyag	5 kg: 1; 2 kg: 1
34302	habarcstörmelékes felület tisztítása	kerámia	agyag	2 kg: 1
34302	3/12	kerámia	agyag	2 kg: 1
34302-34306	habarcsos felület felszíne	kerámia	agyag	0,5 kg: 1
34306	9. századi palánkároktól délre, faszenes folt	kerámia	agyag	2 kg: 1
34306	9. századi palánkároktól délre, habarcstörmelékes réteg	kerámia	agyag	2 kg: 1
34306	kora újkori cölöpök betöltése	kerámia	agyag	0,5 kg: 1
34309	késő középkori belső várak	kerámia	agyag	5 kg: 5
34311	leomlott falmaradvány alatti gödörből (1/13. objektum)	kerámia	agyag	1 kg: 1

KARBANTARTÁSI TERV A PROGRAM LEZÁRÁSÁT KÖVETŐ 10 ÉVRE

Zalavár–Várszigeten a régészeti feltárások — reményeink szerint — a következő években is folytatódni fognak. A program lezárását a régészeti bemutatóhely III. ütemének megvalósulása jelenti majd, 2019-ben. A vonatkozó, 1998-ban elkészített tervek a területileg illetékes Zala Megyei Múzeumi Igazgatóság tulajdonában vannak.

A régészeti feltárásokat követően, az I. és a II. ütemben átadott területeket Zalavár község önkormányzata és a Nyugat-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság (mint tulajdonos, ill. kezelő) gondozza. Az önkormányzat a pályázat beadásához szükséges engedélyében ennek megfelelő nyilatkozatot adott ki.

Ritoók Ágnes

Budapest, 2014. április 25.

NYILVÁNOSSÁG BIZTOSÍTÁSA:

<http://www.hnm.hu/hu/progr/EventCalendar.php?y=2014&m=4&d=17>